

ИСМАТ НОРБОЕВ

ТОҒ СЎҚМОҚЛАРИДА

Хикоялар

Тошкент
Ўзбекистон ЛКСМ
Марназий Комитети
«Еш гвардия» нашриёти
1983

Хурматли ўқувчилар Исмат Норбоевни «Тоғ ҳикоялари» китоби ҳамда бошланғич синф дарсликларига, турли мажмуаларга кирган ҳикояларидан яхши биладилар. И. Норбоев табиат, табиат муҳофаза-си ҳақида ёзади, дунёмизнинг муҳим муаммоларидан бири, қолавер-са, истиқболимизни белгиловчи омиллардан бири бўлган шу табиат мавзусида баҳс юритади.

Ёзувчининг ушбу китоби ҳам унинг севган-суянган мавзусига бағишланган. У ҳаётда ҳам она табиатимизнинг қўриқчиси экани билан фахрланади, ва ўзгеларга—хурматли китобхон, Сизга ҳам шу эзгу туйғуларни тилайди.

Шукр Холмирзаев

Н $\frac{70803-40}{354 (04)-83}$ 107-83 4803010102

© «Еш гвардия» нашриёти, 1983

УРИКЗОРДА

Арчалидавон чўққисига кўтарилишим билан пастда қишлоқ арчазорга туташган ялангликда амакимнинг ёлғиз ўтови кўринди.

Тик нишобликдан пастга эниб, ҳаворликда эшагимнинг қулоғига келиб қолган жулини тўғрилаб олдим. Қишлоқ билан арчазорни ажратиб турган жонсарак дарё устидаги чўп кўприкдан ўтиб ўтовга бурилдим.

Ўтовга келсам, ҳеч ким йўқ. Булар қаёққа кетди экан-а, деб атрофга аланглаётгандим, жияним югуриб келиб бўйнимга осилди.

— Отанг қаерда?— сўрадим ундан.

— Боғда, ўрик теришяпти.

Жиянимни эргаштириб ўтов ортидаги ўрикзорга юрдим... Амаким боғ тўридаги бўйра тўшалган супада ўрик қоқиларини қопга соляпти. Амаким:— Э, кел-э! Бўйидан!— деб менга пешвоз чиқди.

Орага чўккан бир дақиқалик жимликдан сўнг елкамга қўлларини қўйиб:

— Энди гап бундай, жиян,— деди амаким, келганинг кўп яхши бўлди-да. Биласан, буёқларга машинанинг чиқиши қийин. Сенинг келганлигингдан фойдаланиб, шу ўрик қоқиларни совхозга топшириб келай. Жиянларинг билан шу кеча ўрикзорни айиқдан қўриқлаб чиқсанг.

— Айиқдан! Қандай айиқдан?— дедим ҳовлиқиб.

— Қандай айиқдан бўларди, ёввойи айиқдан-да.

— Қандай қилиб?

— Қўрқма, жиян, қўрқма, қулоқ сол. Сенинг қила-диган ишинг шу бўлади. Ҳу, боғ тўридаги ўрикнинг шо-хига осиб қўйилган фонусни кўраялсанми?

— Ҳа, кўрялман.

— Баракалло. Ана шу фонусни қоронғи тушиши би-лан ёндириб қўясан-да, жиянларинг билан чайлага чи-қиб ётасан. Айиқ оловдан ўлардек қўрқади. Лекин шундай бўлса ҳам келади-ю, аммо боққа киролмай, де-вол ортида, фонус нури етмайдиган қоронғи жойларда тушган ўрикни териб еб кетаверади. Нима бўлса ҳам боққа оралаб, ўриikka чиқмаса бўлгани. Урик егани-ку, майли-я, қурғурнинг қорни тўйгандан кейин ўрикни қо-қиб шохларини синдириб кетгани чатоқ. Уйлаб-уйлаб фонус ёқиб қўядиган бўлдим-да, бир оз қутилдим, жиян.

Отиб йўқ қилишим мумкин. Бироқ тоғларимизда айиқ камайиб қолган, сенларнинг олдингда гуноҳкор бўлишдан қўрқаман. Ҳатто итими бўғиб ўлдирганида ҳам қўлимга милтиқ олмадим...

Амаким ўрик қоқилари жойланган қопларни эшак-ларга ортиб, совхозга жўнаб кетдилар. Негадир қош қорайган сари юрагим ҳаприқиб, ваҳима боса бошла-ди... Ниҳоят қишлоқ осмони сурмаланиб, юлдузлар кў-рина бошлади. Шунда амаким кўрсатган ўрик шохида-ги фонусни ёндириб, жиянларим билан чайлага чиқ-дим-да, тўшакка чўзилдим. Лекин уйқум келмади.

Бир вақт тоғ томондан аста-секин кўтарилаётган шамол довулга айланиб, ўрик шохидаги фонус отилиб кетди-да, ерга келиб урилгани ҳамон шишаси чил-чил синди. Нима қилдим? Бошим қотиб турганда, хаёлимга радиом тушиб шартта ўрнимдан турдим. Уни ёстиқ ос-тидан олиб, жиянларимнинг уйқусига халақит бермай, чайладан тушдим. Зим-зиё боғ оралаб фонус синиб

тушган ўриikka чиқдим, радиомнинг қулоғини бураб, қайишидан шохга илиб қайтдим...

Алламаҳалда радио эшиттиришлари тамом бўлди. Бу кеча айиқ келмаса керак, буюғи тонг яқин, пинакка кетганлигимни билмай қолибман...

Бир вақт ниманингдир даҳшатли бўкиришидан уйғониб кетдим. Ой чиққан, тонг оқараяпти. Қулоқларимга ишонқирамай, ўрнимдан туриш билан радиом илинган ўриikka қарадим. Не кўз билан кўрайки, каттакон бир айиқ букри ўрик остида тўхтовсиз бўкирганича ўмбалоқ ошиб, олдинги оёқлари билан бўйнига ёпишяпти. Эътибор билан қарасам, айиқнинг бўйнида радиом. Ундан тонгги эшиттиришлар олдидан бериладиган гудок эшитиляпти. Радио айиқнинг бўйнига қандай қилиб тушиб қолганлигига ҳайрон бўлиб тургандим, бирдан дикторнинг овози янгради. Айиқ энди бор овоз билан бўкириб бўйнини тимдалаганича ўрнидан турди, бир ҳам-

ла билан омонатгина турган тошдеворни бузиб, боғдан чиқди-да, ўрмонга қараб қочди.

Ҳамон бўкириб қочаётган айиқ бир тўхтаб чўнқайди-ю, шиддат билан бўйнига чанг солди. Бу гал радионинг панжасига илинди, уни бор куч билан ерга урди. Радио жим бўлди. Шундагина бўкиришдан тўхтаган айиқ негадир бўйнини хиёл қийшиқ қилиб, радиога бирпас қараб турди, сўнг яна олиб зарб билан ерга урди. Радиом чарм ғилофидан чиқиб бўлакланиб кетди. Айиқ эса алпонг-талпонг юрганича ўрмонзорга кириб, кўздан ғойиб бўлди.

Шу бўлди-ю, у қайтиб ўрикзорга келмади.

УЗИНИ ОТГАН АЙИҚ

Биз хуржунни арча шохига илиб овга киришдик...

Эрталабданоқ тоғамнинг омади кела бошлади. Гарчи мен ҳеч нарса отмасдан сўпайиб юрган бўлсам-да, бундан асло хафа эмас эдим. Мен кўпроқ тоғларни, ўсимликларни ва ҳайвонларни томоша қилишни яхши кўраман.

Тоғам қуён, какликлар отди. Тушга бориб ҳеч ердан каклик овози эшитилмай қолди. Бундай пайтларда қаерда каклик борлигини аниқлаш — овчи учун анча мушкул бўлади. Биз даранинг чап томонидаги Жумабулоқ бошига келиб сув ичдик, ўтирдик. Белимиздаги нонни булоққа ташлаб, ивитиб едик. Сўнг тоғам белидаги каклик, қуёнларнинг ичак-чавағини олиб, бўжа¹ тикди. У сержун қўлини ювиб, қўлтиғига артар экан, чўнтаги-

¹ Бўжа — арча шохи, гўшти мазели қилади.

дан битта олма олиб еди-ю, чўнтаklarини шап-шап уриб ковлаштира бошлади.

— Ҳа, нима йўқотдингиз, тоға?— сўрадим.

— Нима бўларди. Қургур носқовоқ-да. Хуржунда қолиб кетибди. Аттанг, савил қолгурни хуржундан оламан-оламан, деб хаёлимдан кўтарилибди. Жиян, энди хуржуннинг ёнига қайтамыз. Хуржундан патронларни ҳам бир йўла олиб, нариги ошувни овлаймыз.

На илож, кашанда одамга бир нарса деб бўлармиди. Биз хуржун томон қайтдик.

Тоғам йўл-йўлакай кашандалигидан нолиб келарди. Биз бир сойдан шундайгина бурилиб хуржун илинган арчага яқинлашиб қолган ҳам эдикки, қарасам, бир қўнғир, бароқ ит хуржунга интиляпти. Мен, олдинда бораётган тоғамга:

— Тоға ана у итни қаранг, хуржунга интиляпти,— дедим. Тоғам ўша томонга қаради-да, жойида таққа тўхтади:

— Жим! У ит эмас, айиқ!..

— А? Айиқ!— дедим қутим учиб.

— Ҳа, айиқ. Утир!

Мен ўтирдим. Тоғам дарҳол белидаги ўқдондан икки патронни суғуриб, милтиқнинг икки кўзига жойлади-да, қўли билан, ёнимга кел, ишорасини қилди. Бордим.

— Жиян, сочма ўқ билан буни ағдариб бўлмайдими,— деди тоғам.— Борди-ю, енгил ярадор бўлса, унда аҳволимиз чатоқ. Кел, ўтирайлик. Бўладиган иш бўлди, энди.

Биз тоға-жиян бир арчанинг остига кириб, шохлар орасидан айиқнинг ҳаракатларини кузатиб ўтиравердик. Боши хумдек қўнғир айиқ олдинги икки оёқларини юқори кўтариб, арча шохида илиғлиқ турган хуржунга интилди-интилди, бўлмади. Атрофига салобат билан бир назар солди-да, арчага тирмашиб чиқиб кетди ва хуржунни тап этказиб ерга отиб юборган ҳамано орқасидан ўзини ташлади. Сўнг хуржундан отилиб чиққан бир не-

ча олмани босиб едию, негадир осмонга қараб «ах-ах» дея бўкирди; хуржунни ҳидлаб кўрди-да, атрофга олазарак назар ташлаб хуржунни елкасига илди ва биз томонга кела бошлади.

— Тоға, нима қилдик?!

— Жим, овоз чиқарма.

Баданим жимирлайди. Кўзларимга ишонмайман. Хайрият, айиқ ёнгинамиздан ўтиб кетди. Биздан анча узоқлашгач, ўзимизни кўрсатмасдан қорама-қора орқасидан жўнадик. Айиқ қаршимиздаги сойдан ўтиб, тева-рагини арчалар қуршаб турган ялангликка чиқди-да, хуржунни елкасидан отиб ташлади. Кейин хуржун бошида чўнқайиб, ўнг оёғи билан сергўшт бўйинини қашиб кўяр экан, тўрт томонга синчиклаб қаради ва энгашиб яна бир бор хуржунни ҳидлаб кўрди. Кейин бамайлихотир олдинги икки оёғи билан хуржуннинг бир кўзини босиб, сарғимтир-оқ тишлари билан бир тортди. Йиртилган хуржун ичидан олмалар отилиб, думалаб кетди. Айиқ иштаҳа билан уларга ёпиша қолди. У олмаларни териб еб, яна хуржунга ёпишди. Бир пайт хуржунни кўтарганди, бор олмалар билан тоғамнинг қип-қизил носқовоғи ҳам ерга тушди.

— Ҳа, қургур, носқовоғимни ҳам еб қўядиганга ўхшайди,— деди тоғам. Ростдан ҳам айиқ носқовоқни оғзига олиб касир-кусур синдирди.

— Ҳа, ўлиб кетгур-э, носқовоғимни чайнаяпти-я, но-си тўла эди-я,— деди тоғам.

Айиқ носқовоқнинг бир бўлак синиғини чиқариб ташлади. Сўнг негадир, турган жойида гир-гир айланиб бўкира бошлади. Ҳазаб билан қорнига чанг солар, оғзини тимдалар ва бўкирганича уёққа-буёққа чопарди.

Тоғам жилмайиб менга қаради:

— Кўраяпсанми, кайфи ошиб кетди ўлгурнинг.

Айиқ хуржуннинг иккинчи кўзини тириллатиб йиртди. Бир талай патрон жаранглаб олдига тўкилди. Айиқ

жаҳл билан патронларнинг бирини оғзига солиб, катиркутир этказиб чайнай бошлади.

Тоғам қувонч аралаш мени туртиб:

— Ҳозир ўзини-ўзи отса эди,— деди.

Ҳақиқатан ҳам озгина вақт ўтгач, айиқнинг оғзида патрон «гуп» этиб портлади. Айиқ қаттиқ наъра тортди-да, икки метрча баландга сапчиб, қулаб тушди.

— Жиян, айиқ ўлди,— деди тоғам.

Биз югуриб бордик. Қарасак, айиқда мия деган нарса қолмабди. Отилиб чиқиб кетибди. Пешонасидан ариқча бўлиб қон ерга сизиб тушаяпти. Тоғам айиқнинг оғзини очди. Айиқнинг бир тиши патроннинг пистонига сукулиб қолибди.

ДЎЛ УРГАН ТУРНА

Момақалдиरोқнинг даҳшатли гумбурлашидан чўчиб уйғониб кетдим. Хона ялт-ялт этипти. Димоғимга дераза тирқишидан сизиб кираётган коврак, кийик ўти, абрук каби гиёҳларнинг ҳиди урилди. Қишлоқнинг қайси бир сойдан сел келаяпти, дедим-да, қўлларимни бошим остига олиб, пардаси икки томонга сидириб қўйилган деразага қараб ётдим.

Момақалдироқ гумбурлаб, чақмоқ чаққанда тун пардаси ҳам ҳимарилиб, дўл аёвсиз савалаётган тоғ чўққилари кўриниб кетарди.

Хийла вақт ўтгач тоғ бошида буруқсиб ётган булутлар аста-секин қишлоқ томон суза бошлади. Шамол кучайди. Момақалдироқнинг бўкиришидан тўхтовсиз зирллаётган дераза ойналарига синдиргудек бўлиб йирик-йирик дўл доналари урилди.

Ваҳимага тушиб ўрнимдан турдим-да, дераза ёнига келдим. Гоҳ ғарбга ва гоҳ шарққа энкайиб шовуллаётган мирзатеракларнинг япроқлари ширтиллаб узиляпти. Қушлар аянчли чирқиллайди. Қушлар ва кечагина барг ёзган дарахтларга ачиниб тургандим, нимадир томдаги телевизор антеннасига урилди-да, сирпаниб томдан пастга — айвон этагига «шалоп» этиб тушди. Ташқарига чопиб чиқиб, чироқни ёқдим. Дўл босиб қолган ариқчада баҳайбат бир турна қанотларини икки томонга ёзганича, узун бўйинини кўтаролмай типирчилаб ётарди. Устига тарновдан шариллаб дўл аралаш сув тушяпти.

Турнани дарҳол ариқдан олиб, уйга олиб кирдим. У-ёқ-буёғига қарадим. Жиққа ҳўл турнанинг чап қаноти синган, боши патлари орасидан билинар-билинемас қон сизарди. Демак, уни дўл урган, боши гангиб уйимизнинг томига қулаган...

Бу орада дўл тўхтади. Шамол булутлар карвонини олисларга ҳайдаб, қишлоқ устида юлдузлар кўринди... Тонгга қадар турнани қуритдим, уй ҳайвонлари, паррандаларни даво қилиб юрадиган дўхтир ошнамни чақиртириб, уни даволатдим. Сўнг товуқлар катагидан унга жой қилиб бердим...

Турна дастлаб йўнғичқадан бошқа нарсани емади. Кейинчалик нон, ошқовоқ, пиёз ва бошқа нарсаларга ўргана бошлади. Аста-секин осилиб турадиган чап қанотини ҳам йиғиб оладиган бўлди. Бир кун унинг бутунлай тузалганлигига ишонч ҳосил қилиш учун товуқхонадан чиқардим-да, боққа, товуқлар ичига қўшиб юбордим. Югургилаб товуқлар ёнига борган турна, бирикки бор қанотларини силкитиб учмоқчи бўлди. Аммо шикастланган қаноти ҳали ердан кўтарилишига ҳалақит берарди. Шундан сўнг у боғда юрган товуқларга аралашиб пича донлади-да, бир чўпни тумшугига кўндаланг тишлаб, боғнинг у ёғидан-буёғига лўкиллаб чопи бошлади. «Жонивор ёввойи умрини қўмсаяпти» дедим-да, хонасида лайлакнинг уясига ўхшаш уя ясадим.

У шу ерда тунайдыган бўлиб қолди. Бир куни унга бир даста йўнғичқа олиб борсам, уясида муштдек келадиган узунчоқ, холдор, сарғимтил тухум турибди. Турна эса, негадир, бир чўпни дам-бадам гоҳ у томонига, гоҳ бу томонига олиб ташляпти. Буни кўриб ўзимда йўқ хурсанд бўлдим...

Орадан бир кун ўтгач, у яна бир тухум турди... Шундан сўнг кулранг жўжа очди! Кун сайин турнанинг қаноти тузала борди, жўжалари ҳам улғайди.

Келаси йилнинг баҳорида она-бола турналарнинг қорнини тўйғизиб томга олиб чиқдим. Қирр-қувлашиб паст-баланд учиб келадиган турналар яқинлашганда «боринглар, жониворлар, тўдаларингга қўшилиглар», деб уларни қўйиб юбордим.

Она-бола турналар осмонга кўтарилишлари билан қирр-қув, қирр-қув, дея сайрашиб юборишди. Бу товушни эшитган баланддаги турналар бирданига орқага қайтишиб, мен қўйиб юборган турналарни ўз тўпларига қўшиб олдилар.

СУҒУР

Шаҳарлик дўстимдан хат олдим. Упкаси шамоллаб бетоб ётган экан. Суғур ёғи топиб юборсанг дебди.

Бир вақтлар парранда ва бошқа ёввойи ҳайвонларга беаёв ўқ отардим. Энди уларга милтиқ тўғрилашга ҳам қўлим бормайди. Лекин на чора, дўстинг учун...

Суғур бор деб тахмин қилган жойим — Урбулоққа жўнадим. Қора тиканли чангалзор оралаб, баҳайбат тепаликка чиққанимда қорли тоғлар ортида уфқ қизариб кўринди. Эшагимни ер бағирлаб кетган арча томирига боғладим-да, милтиқни қўлга олиб, қўриқ бошидаги

жилгага эндим: тошлар орасидан мўралаб пастга қарадим. Бир сурув бурама шохли ёввойи эчки калламакалла бўлиб ўтлаяпти!

Севиниб кетдим. Чунки қаерда ёввойи эчки, кийик бўлса, ўша ерда суғур ҳам бўлади. Лекин ҳозир ёввойи эчкилар орасида суғур кўринмасди. Улар қуёш чиқиши-ни кутади...

Мен кузатиб турган қўриққа туташ ғордан катталиги ёввойи мушукдек келадиган бир қўнғир суғур мўралаб чиқди-да, супачада чўнқайиб, атрофга аланглади. Қуёш-да пича тоблангач, алпанг-талпанг юриб ғор устидаги тошга тирмашиб чиқди, сариқ жунини ялтилатиб, ўткир тирноқли панжалари билан у ер-бу ерини тез-тез қашиди. Сўнг олдинги оёқларини юмронқозикдек юқори кўтариб, бир неча бор қаттиқ овозда чув-чуваб, жим қолди. Нафас ўтмай ҳар ер, ҳар ердаги ғорлардан чийллаб суғурлар чиқа бошлади. Улар бараварига чувчувлашиб хотиржам ўтлаётган ёввойи эчкилар ёнига эниб кетишди.

Ҳалиги, тош устидаги суғур шерикларининг хавфхатарсиз ўтлашига кўз-қулоқ бўлиб турарди. Мен фурсатни бой бермай, эмаклаб суғур ва ёввойи эчкилар галасига яқинлашдим. Улар аралашиб, бирам чиройли тўда ҳосил қилишган эдики, бирам чиройли ўтлашардики, қўлимдаги милтиқни ҳам унутиб, томоша қилганча ўтириб қолибман. Бир вақт бояги қоровул суғур қаттиқ чийллаб юборди. Бу огоҳлантирувчи товушни эшитган ёввойи эчкилар ўқдай отилиб қўриқ этагидаги дарага қочиб кетдилар. Улар билан бир вақтда қочиб қолган суғурлар ҳам инларига киргач, олазарак посбон суғур тош устидан ўзини таппа ташлаб, ғорга кирди. Мен оёқ учида юриб ғорлардан неча қадам наридаги қапага ўшаш юлгун орасига кириб ўтирдим.

Орадан уч-тўрт соатлар ўтгач, ғордан суғурнинг мўйловдор сариқ тумшуги кўринди. Суғур хийла фурсат ҳавони ҳидлаб турди, қайта-қайта ғорга кириб чиқди ва

чамаси нимагадир ишонч ҳосил қилди шекилли, индан беш қадамча беригаги сассиқмато ёнига келиб, олдинги оёқларини кўтарганича, ўсимликнинг пишган қора уруғини ея бошлади. Милтиқни қўлга олдим. Шу пайт оёғим остидан тош кўчди... Чўчиб тушган суғур чув-чувлаб ғорига кириб кетди. «Яхши бўлди», дедим ичимда. Дўстим, балки, мендан ранжир. Лекин бари бир яхши бўлди...

ҚАЙТИШ

«Йўлбарс» овни қўмсаб қолибди, шекилли, сафардан келган кунимоқ «овга қачон борамиз» дегандек менга суйканиб ғингший бошлади. Ўзим ҳам анчадан буён қўлимга милтиқ олганим йўқ. Кел, борсам бора қолай, деб кечаси йўлга чиқдим. Кўройдинда олдинма-кейин бўлиб боряпмиз. Бир пайт, ён томондаги зим-зиё жар ичидан нимадир чиқиб, арчазорга кириб кетгандай бўлди. Ит ўзини ўша ёққа урди. Елкамдан милтиқни олиб, жадалладим. Орадан хийла вақт ўтгач, пастдаги ялангликдан итнинг вовуллагани ва аллақандай махлуқнинг даҳшатли овози эшитилди. Ўша ёққа қарата ўқ уздим. Кейин ит вовуллаган жойни тахмин қилганча югура бошладим. Тўхтаб-тўхтаб атрофга олазарак қарайман. Жимжит, ҳеч нарса йўқ. Ит ҳурмаяпти, махлуқни пастга қувиб кетган назаримда. Яна олдинга қараб югуриб бораётган эдим, оёғим юмшоққина нарсага тегиб кетди. Милтиқ нилини тўғрилаб орқамга қарадим: нимадир тўмпашиб турибди. Аста-секин унга яқинлашдим. У қимирламасди. Ёнига келиб милтиқ учи билан бундай тurtгандим, шилқ этиб иккинчи томонга ағдарилди. Ой ёругида аниқ кўрдим — улоқ! Демак, итим қувлаб

кетган бояги махлуқ бўри экан-да. Бу фикримга яна бир бор ишонч ҳосил қилиш учун улоқнинг ҳамма томонини пайпаслаб кўрдим. Унинг кекирдаги узилган, бироқ бел томони нам ва илиқ эди. Бу нам ва илиқлик бўри оғзининг ҳарорати-ю, сўлак безлари оқиб қолган суюқлик бўлса керак, дедим-да, вақтни қўлдан бой бермай итим қувиб кетган бўри изига тушдим.

Шу кетишда анчагина йўл босиб қўйдим. Лекин на ит ва на бўридан дарак топа олдим. Тонг ҳам отди. «Йўлбарс», деб чақирдим, ўқ уздим, бироқ ит келмади. Ҳафсалам пир бўлиб, бир арча остига ўтиргандим, қалин ўрмон тўридан калта-калта ит ҳуриши эшитилди. Уша ёққа югурдим. Қани энди итнинг ўзини топа олсам. Кечга бориб ҳам ундан дарак бўлмади. Сўнг «бўри ёриб ташлаган бўлса керак», деб қишлоққа хафақон қайтдим...

Эрталаб ташқарига чиқсам, «Йўлбарс» тандир биқинидаги зиғир похолнинг устида ёйдек эгилиб ётибди. Секин ёнига бордим. Итнинг бир-икки жойи тилинган, тул-бадани қон эди. Уни эркалатмоқчи бўлдим. Аммо у бошини ҳам кўтариб қарамади. «Бўри билан олишиб чарчаган бўлса керак», деган хаёлда унга халақит бермаслик учун уйга кирдим.

Ит шу ётишда кечқурун керишиб ўрнидан турди. Ҳавони бир неча бор ҳидлар экан, хаста овозда чўзиб-чўзиб вовуллади-ю, дарвозадан чиқиб тоғ йўлига тушди. Орқасидан чақиргандим, югуриши янада тезлашди. Хайрон бўлдим. Итни шу кечаси анча кутдим, келмади. Тонгда эса яна унинг қонга беланиб ётганини кўрдим.

Бу ҳолат бир неча ҳафта такрорланди. Бунга чек қўйиш учун охири уни боғладим. Ит занжирига тўхтовсиз чайнаб гингшийди, овқат емай бўридек увлайди...

Уша ёз кунларининг бирида «Йўлбарс»ни бўшатиб, нима бўлишини пойладим. Дарвозадан чиқмасимданоқ ит девор оша тоққа қараб югуриб кетди. Шу бўлди-ю, итни қайтиб кўрмадим. Орадан бир неча ойлар ўтди.

Итни унутдим. Бир кун тоғ сайлидан келаётиб сойда сув ичиб тургандим, қамишзор шалдираб қолди. Аввалига эътибор бермадим. Қамишзор шалдираб чайқала-вергач, рўпарамдаги харсангтош устига чиқиб атрофга назар ташладим. Қамишзор орасида ниманидир тўқсариқ сирти кўринди. Тошдан сирпаниб тушдим-да, милтиқни ўнғайлаб қамишзор ичкарисига юрдим ва нима ни кўрдим, денг? Итимни!

— «Йўлбарс», «Йўлбарс!»— дедим қувончдан энти-киб. Унинг номини тилга олишим билан, қамишзор ичи-дан бир бўри чиқиб, қочса бўладими.

Бирпас менга қараб турди-да, ит ҳам югурганча бўрига эргашди. Орқасидан ўқ уздим. Тегмади. Иккинчи патронни жойлагунимча ит бўрига етиб олди. Иккаласи ҳам бир зум тўхтаб, бир-бирини ҳидлади. Кейин ўрмон-га кириб, кўздан ғойиб бўлишди. Ана шундагина итнинг йўқолиш сабабини тушундим. Бўри билан дўстлашиб, чорвага қиргин келтираётган итни шартта отиб ташла-маганимдан афсусландим.

Алам билан уйга қайтпман.

Арчазордан чиқиб, қишлоқ йўлига тушиб олганимда, ниманингдир шарпасини сезиб, орқамга ўгрилдим. Ҳо-зиргина мени кўриб қочган итим орқамдан тилини осил-тириб келар, ундан нарида, тепаликда эса бир урғочи бўри чўнқайиб турарди. Буни кўриб ғазабим ошди. Шартта елкамдан милтиқни олиб итга тўғриладим. Ния-тимни сезган «Йўлбарс» шундай тезлик билан орқага қочдики, итнинг бунақа тез чопишини мен ҳали кўрма-ганман. У шу кетишда ўқдай учиб бориб гавдаси билан бўрини уриб йиқитди. Кекирдагидан тишлаб ўнг ва сўл томонга силкитиб торта бошлади. Доғда қолган бўри эса ўзини ўнгара олмай, ит остида типирчиларди. Мен кутилмаган бу ҳодисадан аввалига гангиб қолдим, сўнг ўша томонга қараб югурдим.

«Йўлбарс» чалажон бўрининг устидан оғзини ялаб тушди-да, сал нарироққа бориб қорнини ерга берганича

қараб турди. Унга милтиқни тўғриладим. У ғингиб ўрнидан турди. Яна нарироққа бориб ётди. Шундан сўнг отишни ҳам, отмасликни ҳам билмай, милтиқни ерга қўйиб, ҳали бадани совумаган бўрининг терисини шишишга киришдим. Иш билан банд бўлганлигимни сезган ит милтиққа яқинлашиб, унинг қўндоғини ялай бошлади. Мен бўри терисини сийриб олганимда, «Йўлбарс» милтиқдан бир неча метр узоқлашиб, гуноҳқорона термулиб турди. «Йўлбарс» деганимни биламан, у югурганича олдимга келди-да, оёқларини кўкрагимга қўйди, сўнг қўл ва кийимларимни ялади, ер тирнаб ўйнай бошлади...

ТАБИАТ ШАЙДОСИ

Қурбон ака бир қулоқ эшагини оёғи билан ниқтаганича молхона ёнига келиб тўхтади-да, салом-алиқни ҳам унутиб болалар билан охурларини тозалаётган подавонга:

— Алимжон,— деди,— бир ҳожатбардорлик қилсангиз.

— Хўш, хўш?

— Хабарингиз бор, бир ҳафтадан буён қор устига қор тушаяпти. Совуқ ва очликдан какликлар қирилиб кетмаса, дейман. Бир қопгина донли сомон берсангиз. Жонворларнинг қишлоқ жойларига олиб бориб сочсам. Бу гапдан подавон хурсанд бўлиб кетди.

— Сиз сомон сўрайсиз-у, мен йўқ, дейманми, ака. Жоним билан, сомонга пича буғдой ҳам аралаштириб бераман. Олиб бориб жониворларга сочинг, савоб бўлади.

Қурбон ака буғдой аралаштирилган бир қоп сомонни

эшагига ортиб, молхонага туташ сердарахт унгир томон кета бошлади.

Арчазорга кираверишдаги каттакон харсанг ёнига етганда, эшагидан ўзини талпа ташлади-да, тош биқинига ўтиб, энкайганича ниманидир олди. Сўнг, орқасига қараб-қараб бурилишдан ўтди-да, кўздан ғойиб бўлди. Буни пастдан — молхонадан кузатиб турган болалар «нега ундай қилди-я», дегандек елка қисиб бир-бирларига қарашди.

Тушгача подавонларга ёрдамлашган Қобил билан Шокир Қурбон ака кетган ўша тойғанчиқ сўқмоқ билан уйларига қайтардилар. Қутилмаганда Қобилдан сал олдинда бораётган Шокир шартта тўхтаб Қобилга юзланди-да: «Ана, уни қара!» — деди сой бўйидаги ёлғиз арчани кўрсатиб.

Қанчалик зеҳн солмасин, ҳеч нарсани кўрмаган Қобил:

— Нимани, — деди ҳаяжонланиб.

— Ҳу, қорсиз арчани кўряпсанми?

— Ҳа, кўряпман, нима қилибди?

Қизиқ, бошқа арчаларни қор босиб ётибди-ю, унинг қори йўқ.

Болалар ҳайрон бўлиб туришганди, қорсиз арча остидан милтиқ отилди.

Икки ўртоқ йиқила-сурила белларигача қорга ботиб сойга яқинроқ бордилар. Йўқ, ҳалиги сирли дарахт бошқа нарса — арча шохларидан арча шаклида ясалган чайла экан. Милтиқ ушлаган аллаким чайладан суви буғланиб оқаётган сойни кузатяпти. Бундан таажжубланган болалар пастга сой бўйидаги тошлоққа қарадилар. Устига сомон сепилган қор қип-қизил. Икки каклик ўлиб ётибди. Чап томонда жар ичида эса Қурбон аканинг бир қулоқ эшаги.

— Аблаҳ экан-ку, бу! Бизни лақиллатиб кетибди! — Баджаҳл Шокир аламини кимдан олишни билмай, чирхлатиб ҳуштак чала бошлади. Сомон сепилган тош-

лоқ яқинидан беш-олти каклик париллаб кўкка кўтарилди. Какликлар учиб кетиши билан чайланинг бир томонини бузиб чиққан Қурбон ака қўлини пахса қилиб болаларга ўшқира кетди:

— Сенларни ким чақирди бу ерга-а?! Қани, тошларингни теринглар! Марш!

Қобил «кетдик», дегандек Шокирнинг енгидан тортди.

— Йўқ, шошма,— деди Шокир,— бу одамга айтадиган бир-икки оғиз гапим бор. Қанақа одамсиз-а! Подавон сизга сомонни шу учун берганмиди! Қўрқитиб бўлсиз! Бу қилмишингизни ҳали қишлоққа ҳам бориб айтаман.

Болаларни таниб, асабдан тушган Қурбон ака энди ёлворишга ўтди:

— Жиянлар, бўладиган иш бўлди, энди сизлардан илтимос, буни ҳеч кимга айтманглар, иккитадан каклик бераман. Туя кўрдингми — йўқ.

У шундай дея чайласига кириб тўртта каклик олиб чиқди-да, болаларга узатди.

Қобил қўйнига мажбуран тикинган какликларни олиб отиб юбормоқчи бўлганди, Шокир «тегма, турсун, гап бор» дегандек кўзини қисди.

...Улар тўғри ўрмон қоровулиникига келиб, бўлган воқеани оқизмай-томизмай айтиб беришди. Ўрмон қоровули тошлоққа қараб от қўйиб кетди.

Орадан кўп ўтмай, район газетасида «Сомон керак эмасми, «табиат шайдоси», деган фелъетон чиқди. Шундан сўнг Қурбон жазоланди, милтигидан ажралди. Одамлар ҳали-ҳали уни: «Қалай, сомон керак эмасми, «табиат шайдоси», деб изза қилишади.

УЛЖА АРИЛАР

Маҳалла подасини яйловга ҳайдаётган Ражаб бобо ўгли Холбойга тайинлади. Бугун иш-пишларингни йиштир, бошқа зарурроқ иш чиқиб қолди.

— Қанақа иш?— ажабланиб сўради Холбой.

— Хў, кўраяпсанми?— Ражаб бобо дара томонга ишора қилди.

— Ҳа, кўраяпман.

— Шу ерда бир булоқ бор. Кўмилиб қолган. Моллар қониб сув ичолмаяпти. Белкурак, кетмон олиб булоқни қазисанг, эртага подани ўша ёққа ҳайдаймиз.

Кетмон, белкуракни хуржун кўзига солиб, эшагини ниқтаганча Холбой дарвозадан чиққан ҳам эдики, синфдоши Иззатга дуч келди.

— Қаёққа?— сўради Иззат.

Холбой қаёққа ва нима учун бораётганини айтгани, Иззат:

— Мен ҳам бораман. Бир оз кут, ҳозир,— деганича уйи томон югургилаб кетди. Орадан сал ўтмай Иззат ҳам эшагини миниб, тор кўчадан чиқиб келди.

..Икки ўртоқ қилган ишларидан мамнун бўлиб, булоқ бошидаги арча соясида ҳордиқ чиқариш учун ўтирдилар. Кўзи очилган булоққа қаердандир бир гала асаларилар келиб қўнди-да, қалқиб сув ича бошлади. Буни кўриб қолган Холбой:

— Иззат, қара, қара, асаларилар,— деб юборди.

— Қўйсанг-чи, бу ерда арилар нима қилади.

— Йўқ, ростдан айтяпман,— Холбой булоқ бошига келиб чўнқайди. Иззат ҳам келди.

— Қиз-зиқ,— деди Иззат бирин-кетин булоққа келиб қўнаётган ариларга қараб,— шу яқин атрофда ариларнинг уяси бўлса керак.

— Ажаб эмас, қочоқ арилар бўлса.

— Қани юр, асаларилар учиб келаётган томонга қараб борайлик-чи, уяси бормикан,— дея йўл бошлади

Холбой. Улар 30 метрлар чамаси юқорига юришгач, арча тўнкасига дуч келишди. Ярми чириб қолган арча тўнкасининг кичиккина ковагида арилар кириб-чиқиша-япти.

— Топдик, ариларнинг уясини топдик!— икки ўртоқ бир-бирига қараб жилмайишди.

— Энди шошма, ҳозир бир иш қиламиз. Сен шу ерда туратур, мен ҳозир... Холбой пастга югуриб кетди. У булоқ бошига келиб кетмонни олди-да, изига қайтди. Ҳансираганича тўнка атрофини қазий бошлади. Буни сезиб қолган асаларилар вижирлаб чиқиб, иккаласини қувиб қолди.

— Энди нима қилдик?

— Энди қуёш ботишини кутамиз,— деди тез-тез нафас олаётган Иззат,— кеч кириши билан арилар уясига киради. Уяни лой билан суваб, тўнкаси билан қазиб оламиз, вассалом.

Қош қорайганда айтганларидай қилиб, арилар уясини сувашди, тўнкани қазиб олиб, хуржунга солдилар. Эшакларига миниб қишлоққа жўнашди. Улар совхознинг асаларичилик бригадаси бошлиғи Ҳасан акага ҳамма гапни айтиб бердилар. Тўнкани эҳтиётлик билан ёриб қарашса, бир уяга жой бўладиган асалари ва бир килограммдан зиёд қиёмига етган асал чиқди.

— Асал, сизларга,— деди Ҳасан ака,— Иззат билан Холбойга раҳмат айтиб,— асалариларни эса кўпайтира-миз.

— Асалини қишлоқдаги уруш инвалидларига, боғча болаларига берамиз. Қалай, маъқулми?

Икки ўртоқ «маъқул» дегандай бош қимирлатишди. Ҳасан ака Иззат билан Холбойни эшиккача кузатиб чиқди:

— Кам бўлманглар, ўзларинг ҳам асал болалар экансизлар.

Эрталаб сигирларни маҳалла подасига қўшиб келган Зоир, уйларининг ўнг биқинида мажнунтоллар тагида қўйилган чорпояда нонушта қилаётган ота-онасининг ёнига чиқиб, дастурхонга қўйилган бир коса қаймоқни апил-тапил нонга илиб еди-да, қўлини артар-артмас чорпоядан ирғишлаб тушди-ю, югуриб бориб ошхоналари ёнидаги букри толга суяб қўйилган велосипеднинг рулидан ушлаб минишга чоғланди.

Зоирнинг қаергадир шошилаётганини сезган отаси: «Қани, ўғлим! Йўл бўлсин»,— деди қўлидаги пиёлани ерга қўйиб. Шимининг пойларини бар уриб, бир оёғини эндигина велосипедига ўтказган Зоир отасига ўгирилиб, «Ма... мактаб бассейнига, чўмилишга боряпман»— дейди дудуқланиб.

— Уғлим, бугун ўша ёққа бормасанг-да, қишлоқдаги Ботир ошнамиканига борсанг. Қўп вақтлардан буён келмай кетди. Бир хабар олиб кел,— деди жиддий оҳангда. Бирпас ўйланиб қолган Зоир бўшашинқираб, майли, борсам борақолай,— деди-да, велосипедини етаклаб, уйларида чиқиши билан унга сакраб минар экан, шаҳардан ўн километрларча узоқликда бўлган ошналарининг тоғли қишлоғи томон физиллаб кетди...

Сал ўтмай шаҳарни ортда қолдириб, қишлоқнинг тўлқинсимон паст-баланд йўлига тушган Зоир гоҳ велосипедини етаклаб, гоҳ миниб жиққа терга ботганича ошналарининг темир дарвозасидан ҳансираб кириб борди. Бу пайт ошналари дарвозанинг чап томонида тизилиб турган қафасларга тўш уриб бетоқатлик қилаётган каклик ва қуёнларга овқат бераётган эди.

Ботир ака Зоирни кўриши билан ўрнидан туриб, э... э...лаб, унга юзланди-да, омонлашиб сўрашгач, уни уйга бошлади... Пичадан сўнг Зоир қишлоқни томоша қилмоқ учун ташқари чиқиб, ошналарининг ҳовлиси этагидаги қамишли анҳорга қараб кетди. У арча ҳиди

анқиб турган қишлоқ устида кеч тушиб, оқшом чўкаётган пайтда қайтиб келди.

Кечки овқатдан сўнг: «Зоирбой,— деди Ботир ака деразадан кўринаётган тўлинойга қараб.— Энди гап шундай. Барвақт ётиб, ухлаймиз-да, эрта саҳарда уйғонамиз. Мен сени бир томоша қилдириб келай. У бу гапдан хурсанд бўлиб, каравотга чиқиб чўзилди...

Тонгга яқин Ботир ака донг қотиб ётган Зоирнинг пешонасидан силаб уйғотди. У чўчиб кўзини очиб қараганда, каравот бошида қалин кийиниб, елкасида милтиқ осган ошналари жилмайиб турарди. Зоир ўнги эканлигини ҳам, туши эканлигини ҳам англай олмай: «А?!. Қаерга борамиз!»— деди уйқусираб.

— Томошага, ўрмонга.

— А?! Ҳа, ҳа!

Зоир истар-истамас ўрнидан туриб кийинди-да, уйдан чиққан Ботир аканинг ортидан ҳомуза тортиб эргашди.. Улар озгина юриб, қишлоққа туташ арчазорга ораладилар. Бу пайт қишлоқ шимолида қўррошинранг эмганича хўмрайиб турган қорли тоғлар боши тонг ёдусида бўзариб қолган эди. Зоир борлиқнинг субҳидадаги ошуфталигини томоша қилиб, ошналарининг ортидан қўлидаги бир даста кийик ўтини дам-бадам ҳидлаб бораётганди, ўрмоннинг бош томонида нимадир аянчли чийиллади. Бунни эшитган Ботир ака шартта орақасига — Зоирга ўгирилиб:— Утирдик! Ҳойнаҳой тулки қуённи қувиб келаётган бўлса керак,— деди милтиғига ўқ суриб.

Ҳақиқатдан ҳам орадан кўп ўтмай улар турган арчазорнинг ёнгинасидаги ялангликдан бир тулки қуённи шиддат билан қувиб келаётганлиги кўриниб қолди. Шу он Ботир ака уларга милтиқ нилини тўғрилаб ўнг кўзини қисганича тепкини босиб юборди. Олдинда, тулкидан жон ҳовучлаб қочиб келаётган қуён зарб билан ағанаб, чинқирганича ўрнидан туриб, қочмоқчи бўлди. Лекин ўзини ўнглай олмай яна йиқилди. Сўнг типирчилай-ти-

пирчилай жон берди. Уни зўр иштаҳа билан қувиб келаётган тулки эса қандай тезлик билан қуённи қувиб келаётган бўлса, шу тезлик билан ер тирнаб тирсалганича чаппа қайтиб, бир зумда ўрмонга кириб кетди.

Бундан мамнун бўлган Ботир ака, қуёнга ачиниш билан термилиб турган Зоирга қараб:— Қалай, бизнинг мерганлик! Қўрдингми, бир ўқ билан-а?! Қани, юр энди, уни сўйиб олайлик, насибанг бор экан. Бир қовуриб еймиз,— деди милтиғи нилида қолган порох тутунини пуфлаб.

Бирдан кўзларига ёш қалқиган Зоир:— Боринг, бор-майман! Сиз отамнинг ёмон ошнаси экансиз. Нега тулкини отмадингиз-у, қуённи отдингиз. Ахир, қуённи йиртқич чангалидан қутқаришингиз керак эди-ку. Агар қуённи отишингизни билганимда эди, қўлингизга уриб юборардим. Менга бундай томоша керакмас. Муаллимларимиз бизга табиатни севинг, бойликларни қўриқланг, уларга ёмон кўз билан қарайдиганларга қарши курашинг, деб ўргатган. Сиз бўлсангиз, шу арчазордан бир қуённи йўқ қилдингиз. Билдим, сиз жониворлар душмани экансиз!— У титроқ овозда йиғламсираб шундай деди-ю, бирдан қадамни тезлаштириб орқага қайтди. Ботир ака ҳайрон бўлиб:— Хўп, Зоиржон! Энди бошқа отмайман, ўрмонни томоша қиламиз. Буёққа кел. Арчазорда адашиб қоласан,— деса ҳам бўлмади. У миқ этмай югурганича қуюқ арчалар орасига кириб кетди.

Анчадан сўнг ташвишли бир қиёфада уйга кириб келган Ботир ака дарвозанинг ёнида, қафасдаги жониворларга қайғули қараш билан боқиб турган Зоирни кўрди. У енгил тортиб, унинг ёнига келди-да, елкасига қўлини қўйиб:— Бўлди, хафа бўлма, ошнамнинг ўғли, энди милтиқ кўтариб ўрмонга кирмайман. Қани, уйга кирайлик,— деган ҳам эдики, ҳовли деворидан бош кўрсатган бир киши:— Хув, Ботир мерган, сиз шу ердами, совхоз директори чақиряпти, идорага борар экансиз,— деб қолди. Шунда Ботир мерган ҳозир деганича қўли-

даги милтиқ ва белидаги ўқдонни Зоирга узата туриб, уларни уйга киритиб қўй,— дея дарвозадан чиқиб кетди.

Бундан фойдаланган Зоир уёқ-буёққа қараб, ҳовлида ҳеч ким йўқлигини сезиши билан қўлидаги милтиқни ерга зарб билан бир уриб бўлаклади-да, уни ўқдон билан бирга ўраб, ҳовли этагидаги қамишли анҳорга қараб югурди. У милтиқ ва ўқдонни балчиққа тиқиб, орқага қайтар экан, ошналарининг молхонасидан бир халтани олиб қафаслар ёнига келди ва тезлик билан бир жуфт қуённи қафасдан чиқариб, халтага солди-да, велосипедини миниб, ўша қуён отилган ўрмонга қараб югурди.

Зоир ўрмонга халтада типирчилаётган қуёнларни қўйиб юборди-ю, қишлоқ бошидаги ўйқир-чўнқир йўл билан велосипедини тезлаб тўғри шаҳарга — уйларига қараб кетди.

●

УТКИРНИНГ БОБОСИ

Қуёш тиккага келиши билан ўтлашдан бош кўтарган қўйлар подасини Бойсунтов ўнгиридаги зирали қўтонга ҳайдаб келган Уткир таёғини ўтов белдовига қистириб, ичкари кирди. Уй ўртасидаги очиқ дастурхонда бувиси тайёрлаб қўйган бир коса муздек чолопга нон тўғраб еди. Сўнг дастурхонни йиғиштириб, радио қулоғини буради. Шу пайт устига қурут ёйиб қўйилган чайла тагидаги супада ёнбошлаб ётганича оппоқ соқолини сийпалаётган бобоси: «Уткиржон болам, дамингни олган бўлсанг, Қайроқ сойдан икки меш сув олиб кел. Сув қолмапти»,— деди керага ортидан унга қараб.

Уткир, хўп бўлади, дея дик этиб ўрнидан турди, ўтов-

дан чиқиб, куй таралаётган радиони бобосининг ёнига қўйиб, икки меш олиб хуржунга солди. Қўтон четдаги ер бағирлаб ўсган арчанинг томирига боғловлик турган эшакни ечиб, хуржунни устига ташлар-ташламас унга иргишлаб минди-ю, Қайроқ сой томон нишоблаб кетди.

У икки томони қалин арчалар билан қопланиб ётган жонсарак сойнинг бўйига келиб эшакдан тушди. Хуржундан мешларни олиб, сувга ботирган ҳам эдики, юқорида — унга кўринмайдиган тепалик ортида қандайдир моторнинг «пат-пат»лаётган овози эшитилди. Бундан ҳайрон бўлган Уткир мешларни бир четга қўйди-да, сой ёқалаб мотор овози чиқаётган томонга қараб юрди. У қаршисидаги дарёга суқулиб кирган кичик тепаликка кўтарилган ерда, машинани кўриб, таққа тўхтади. Не кўз билан кўрсинки, олдинги ғилдираклари сой сувига ботиб турган машина кузовида аллақандай мотор «пат-патлаб» ишлаяпти. Сой ичида турган икки киши тиззаларигача резина этик, тирсақларига эса резина қўлқоп

кийган. Уларнинг бири икки учи машина кузовида ишлаб турган моторга уланган узун симларни сувга бостириб турибди. Ундан пастроқдаги иккинчиси бўлса, баданига электр қуввати тегиши билан бир дақиқа нимжон ҳолатга келиб, сув бетига чаппа бўлиб чиқаётган катта-кичик балиқларни сув юзидан териб, сой жиягидаги кўлмакчага иргитяпти. Буни кўриб бирдан жаҳл чиққан Уткир югурганича улар ёнига бориб:

— Эй амакилар, нима қияпсизлар!? Нега сойимиздаги балиқларни қияпсизлар?! Моторни ўчиринглар!— дея қўлида сим ушлаб турган кишига ёпиша кетди. Шунда у Уткирнинг кўкрагидан итариб, заҳархандалик билан кулар экан:

— Э, бор-е, тирранча, ишингни қил. Бобонгнинг балиғими бу,— дея ўдағайлади. Сой ўртасида турган иккинчи галварс:

— Шу гўдак билан ади-бади айтиб ўтирасанми, қўлингдаги симни баданига бир теккизиб ол. Балиқдай типирчилаб қолади,— дея бақирди.

Уткир балиқ кушандаларининг нияти нопоклигини сезди-ю, орқага тисарила-тисарила шартта энкайиб, бир-икки тош олди-да, моторга қарата отиб қочди. У ҳансираб келиб мешларни эшакка ортиб жўнади. Бирпасда овулга етиб келган Уткир уй биқинида эшакдан мешли хуржунни тушириш билан қўтон оралаб юрган бобосининг ёнига югурди. Кўрган воқеасини айтиб берди.

Бу гапдан бирдан асаби таранглашган бобоси:

— Вой, падарингга лаънат! Қим экан улар!— дея шартта ўтовга кириб, милтиқни олди. Уткирни эргаштириб воқеа содир бўлган жойга жўнади...

Уткирнинг бобоси ҳамон ток билан балиқ овлаётган табиат душманларининг ёнига келар-келмас милтиққа ўқ суриб, аввал машинанинг икки кейинги филдирагини, сўнг олдингиларини отди. Филдираклар «пақ-пуқ, писс», этиб ёрилгач, кузовдаги моторга ўқ узди. Мотор ўчди.

Ўғри балиқчилар эса ранглари қув ўчганича жойларида ҳайкал бўлиб қолишди.

Ўткир бўлса тор кўлчада лойқа ютиб, жон узишга яқинлашиб қолган нотинч балиқларни сойга қўйиб юборди.

Шунда Ўткирнинг бобоси тилга кириб, ҳамон сой ичида бош эгиб турган балиқ кушандаларига қараб, қўлини бигиз қилиб деди:

— Эй, падариқусурлар, сенга ўхшаган офатларнинг дардидан қишлоқ ва шаҳар атрофидаги сой, кўл, дарёларда балиқлар камайиб қолди-ку?! Ахир, сойларда балиқ бўлмаса, у сой эмас, ўрмонда жонивор бўлмаса, у ўрмон эмас. Шунини биласанларми, падариқусурлар, эҳ, инсофингни бўри егурлар, нервнинг бузилган бўлса, қармоқ билан бешта овла, ўнта овла. Наҳотки мотор қуввати билан балиқларни қирсанглар. Инсонликларнинг қаёққа кетди. Фарзандларнинг олдида жавобгар бўлишдан, ҳукуматимизнинг табиатни қўриқлаш ва муҳофаза қилиш тўғрисидаги қарорларидан қўрқмаганларингга ҳайронман. Менга қолса-ку, жониворлар бор ерларга на техникани, на милтиқ кўтарган кишини қўярдим-а?! Мана энди, давлатнинг техникаси нима бўлди. Қўр бўлиб чўнтакларингдан пул харажат қиласанлар; созлайсанлар. Бунинг устига акт тузаман, тегишли жойга жўнатаман. Жазо ҳам оласанлар.

Ўткирнинг бобоси табиат душманларига қанча гапирмасин, улар лом-мим демай бош эгиб туравердилар. Улар ўз қилмишларидан афсусландилар.

ХАНДАҚ АСИРИ

Шаҳардан зўриқиб келаётган автобус атрофида қорли тоғлар кўкрак кериб турган арчали қишлоқ ўнгиридаги сўнги бекатга келиб, чанг тўзғатганича тўхтади. Ундан биринчи бўлиб тушган галстукли бола шимининг пойларини қоқа-қоқа бобосининг уйига қараб равона бўлган эдики, ён томонидан: «Хў, Қомил!» деган овоз эшитилди. Шартта ўша ёққа қаради. Қенжа тоғаси Уктам бекатдан сал наридаги кичкина дўнглик пастидан айланиб ўтувчи ариқ бўйида уч-тўрт бола билан белкуррак кўтаришиб турибди. Қомил «ҳа» деганича улар томон юрди.

Тоғаси белкурагини ариқ жиягига санчиб, у билан кўришиб-сўрашди-да:

— Қаердан келяпсан?— деди манглайдаги терни артиб.

— Қаердан бўларди, уйдан. Бобомни, сизларни соғиниб келдим.

— Узинг нима қилиб юрибсан бу ерда?

— Узимми? Узим мана шу ўртоқларим билан маккага сув боғляпман.

— Макка кимники?

— Мактабимиздаги мен бошлиқ ўқувчилар бригадасиники. Биласанми, Қомил, ёзги таътил бошланишидан бир-икки кун олдин мактабимизда маккажўхоричилиқ бригадаси туздик-да, совхоз директорига бориб, ҳозирги макка экилган жойни, олдинги янтоқзорни сўрадик. Рози бўлди. Трактор берди. Узимиз ҳайдадик, суғордик, кейин макка уруғи эдик. Ҳозир ўн беш гектарлик шу экинга сув боғладик. Юр, бу кеча маккани сувлаб, чайлада ётамиз-да, эрталаб бирга уйга борамиз.

Қомил рози бўлиб, Уктамга эргашди.

Улар сой жиягидаги текисликда барқ уриб ўсиб ётган маккажўхоризорга сув тарагач, тепаликдаги чайлага қараб юрдилар. Усти қамиш билан ёпилган чайла ос-

тига келган Қомил устундаги михга илиб қўйилган қопқонни кўриб қолди-да, унинг занжиридан ушлаганича:

— Буни нима қиласизлар?— деб сўради «ВЕФ» радиосининг қулоғини бураётган Уктамдан.

— Уними? Уни чўчқанинг йўлига қўямиз.

— Нега?

— Э, бир чўчқа пайдо бўлиб қолган. Лаънати икки кечанинг бирида, ҳу, пастдаги арчали қирдан ошиб келади-ю, маккага ағнаб пайҳон қилиб кетади. Қайси бир кечаси бир овчини чақириб оттирдик. Бир чинқириб қочиб қолди. Уч кун келмади. Яна пайдо бўлди. Бу кеча шу чўчқани қопқон билан қўлга олиб, йўқ қилишдан бошқа иложимиз қолмади.

Хийла ўйланиб қолган Қомил каравотдаги тўшагини тузатаётган Уктамга юзланиб:

— Буёққа қара. Сизлар қасд қилган чўчқани агар йўли аниқ бўлса, йўлига хандақ қазисак, нима дейсан? Борди-ю, у хандаққа тушиб қолгудек бўлса, бир-икки соат тегмаймиз. Тутқинлик азобини чекади. Кейин қўйиб юборамиз. Аминманки, у яна қайтиб маккажўхориға келмайди,— деди жиддий оҳангда қатъийлик билан.

Бу фикр ҳаммага маъқул тушиши билан улар белкурак, кетмон кўтаришиб қирга қараб юришди. Чўчқанинг муқаррар келадиган йўлини танлаб, хандақ қазिशга киришдилар...

Кечга яқин хандақ тайёр бўлди. Болалар хандақ оғзига ёғочларни омонатгина қўйиб, устини хас-хуслар билан ёпдилар-у, ундан чиққан тупроқни атрофга сочдилар, изларини супуриб, орқага қайтдилар. Бу пайт борлиқ узра тун пардаси қуюқлашиб, чигирткалар хоши авжига чиқаётган эди.

Фонус ёруғида енгил-елли овқатланиб, бир муддат шахмат ўйнаган болалар бирин-кетин қаторасига қўйилган каравотларга чиқиб чўзилдилар...

Тонгга яқин қаттиқ чинқириқдан уйғониб кетган маккажўхорикорлар: «Хандаққа чўчқа тушибди!» деган-

ларича, кийиннар-кийинмас фонусни кўтариб ўша ёққа югурдилар. Қарасалар, баҳайбат бир чўчқа аянчли чинқириб ўткир тишлари билан хандақ деворини тирнаб типирчилаяпти.

Чўчқанинг бу ердан чиқиб кета олмаслигига ишонган болалар хандақ бошига чўнқайиб, уни томоша қила бошладилар.

— Ие, унинг елкасига қаранглар!— деб қолди фонус кўтарган бола. Нежабки, чўчқанинг елкасидан қачонлардир оққан қон қоп-қора бўлиб қотиб қолган. Қони чиққан жой эса билинар-билинмас шишган-у, ўша жойда қуртлар кўринарди. Буни кўрган болалар қайси кун келган овчи унинг елкасидан отиб, енгил ярадор қилганлиги, жароҳатига пашша кўниб, қуртлаганига ишонч ҳосил қилдилар.

— Уртоқлар, шу жониворни кўйиб юборишга аҳд қилган бўлсак, унинг жароҳатидаги қуртни ҳам йўқ қи-

лишимиз керак,— деди Комил чўчқанинг аҳволига ачи-
ниб.

— Ахир, бу қўй эмас, ёввойи чўчқа! Қани, унинг ёнига бир тушиб кўр-чи, ёриб ташлайди-ку! Шундай бўлгач, уни қандай қилиб ҳам қуртдан соқит қилиш мумкин,— дейишди болалар.

— Бизнинг жиян тўғри гапираяпти,— деди Уктам чўчқадан кўзини узмай.— Жониворни юртига қайтарадиган бўлсак, ҳозир мен сигирхонадан мол докторини топиб келаман, бир иложини қилар...

Тонг ғира-ширасида Уктам билан сумка кўтариб келган мол доктори хандақ бошида гир айланиб:

— Э-э! Ишларинг зўр-ку,— деганича чўчқани роса томоша қилди. Сўнгра сумкасида узун шприцини олиб, аллақандай дори солди-да, чуқур бошига юзтубан ётганича энгашди-ю, эҳтиётлик билан шприц нинасини чўчқанинг баданига санчиб юборди. Қулоқни қоматга келтириб чинқирган тўнғиз бир дақиқа ўтар-ўтмас қалтирай-қалтирай ётиб қолди.

Ҳайвоннинг беҳоллигини билган доктор тезлик билан болалар қўлидаги фонус ва сумкани олиб, хандаққа тушди-ю, сумкасида узунчоқ кичкина япалоқ темирни чиқариб, чўчқа елкасидаги жароҳатга дори суртиб, лейкопластирни ёпиштириб, хандақдан чиқаркан, болаларга қараб:

— Қани, бўлинглар, энг олдин хандақни тезроқ чўчқа чиқиб кета оладиган қилиб қазийлик,— деди у шошиб.

Улар ишга киришиб кетишди. Хандақнинг олд томони қазилди. Тўнғиз бир сакраш билан чиқиб кета оладиган бўлгач, доктор болаларни хандақдан бир неча метрлар узоқликдаги каттакон харсангтош ортига яшириниб туришни буюрди. Орадан кўп ўтмай ҳушёр бўлган ҳайвон сапчиб турди-да, баданини бир-икки силкиб, бир уриниш билан хандақдан отилиб чиқдию келган томонига ўқдай отилди.

Шу-шу бўлди-ю, тўнғиз яна қайтиб маккажўхори-
зорга келмайдиган бўлди.

ҚОПЛОН ВА ҚОПЛОНЧАЛАР

Шингил қисса

Борлиқ узра сурмаранг оқшом қўниши билан ёмғир
тиниб, тоғ бағрида буруқсиб ётган қалин туман кўта-
рилди. Кунбўйи енгилгина эсиб турган беқарор шамол-
да шовуллаб ётган кимсасиз ўрмон жимлик селига фарқ
бўлди. Ҳали нина япроқларида ёмғир томчилари гавҳар
каби осилиб турган ранги тиниқ арчазорнинг қоқ бели-
да, мингтомирлар орасидаги ғорда тунни диққинафас
бўлиб кутиб ётган, бағри болага тўла қоплон очиқиб
қароргоҳидан чиқди. Тўхтади. Одатича этакка қаради.
Унинг йирик ва ўткир кўзлари тўғрисидаги пастликда,
яна пастда, ўрмонзорнинг шундоқ тамом бўлган жойи-
да қишлоқ уйларининг деразаларидан ғира-шира жи-
мирлаб кўринаётган чироқларга тушди. Сўнг негадир
бўйнини юлдузлар кўлайиб бораётган қорамтир осмон-
га чўзинқиратиб ҳавони ҳидлади-ю, оғзини катта очга-
нича фингиб эснади, бақувват оёқларини ерга тираб
керишганидан сўнг кейинги оёқлари билан тирналган
ғорнинг оғзини яна тирнаб орқасига тупроқ отди ва ғо-
ри ёнида қалашиб ётган ўз рангига ўхшаш ола-була
харсангтошлар орасидан нишоблаб кетди. У қаршиси-
даги қорамтир ғуж арчалар яқинига борганида, тўхтаб,
мўйловли лабини ялади-да, гуллаб ётган тоғ гули яп-
роқларини шилдиратганича ўрмонга кириб кетди.

Кечаси билан ўрмоннинг у бурчидан бу бурчига ўл-
жа излаб санқиган она қоплон йўлида бирор жонивор-

га дуч келмади. Фақат тонг бўзариб, тун пардаси мағрибга ҳимарилиб бораётган бир пайтда қишлоқ бошидаги сийрак арчазордан ўтаётганди, бир арча остида қишлоқ итлари ичак-чавоғини ағдариб кетган қуёнга дуч келди. Она қоплон қуён емтигини икки ямлаб бир ютди-да, лўкиллаб чопганича тўлишиб турган елинини селкилатиб, хилват сўқмоқ билан горига қараб юрди. У қишлоқ бошидаги шу ўрмондан кўп қўрқарди.

Негаки, икки бор шу чангалзорда унга қарата милтиқ отган одамни учратганди. Она қоплон арчали сой бўйлаб юқорилаб бораётганди, бирдан гўшт ҳиди димоғига урилиб, гангиб қолди. Теварагига бурилиб ҳавони ҳидлади. Гўшт ҳиди тўғрисида келаётганини сезгач аста-секин бўйнини чўзинқиратиб олға юрди. Қараса, сой жиягидаги каттакон арча остидан ўтувчи торгина сўқмоқ йўл ўртасида бир нарча гўшт қизариб турибди.

Шу топда у югуриб бориб, уни емоқчи бўлди. Лекин одамзод изига кўзи тушиб, тўхтади. Тумшугини олдинги оёқларига қаттиқ ишқаб, акса ургансимон пихиллади. Бурилиб ўтиб кетмоқчи бўлди. Бироқ яққол кўриниб турган гўштни ташлаб кетолмади.

Гир-атрофга безовта аланглаган она қоплон инсон хавфи йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, гўштга қараб юрди. У гўштга яқинлашган ерида нимадир «қарс» этиб ер чангида. Қоплон кейинги оёғидан қопқонга илинган эди. Гўштга етолмай қолган ҳайвон бирдан қаттиқ бўкириб, биқин томонига ёйдек эгилди-да, ғазаб билан занглаган қопқонга ёпишиб, қатир-қутир ғажий бошлади. У қанча уринмасин синган ола-була чиройли оёғини занглаган қопқондан қутқара олмади. Шунда она қоплон қопқон синдириб, бир ёққа қийшайтириб ташлаган оёғини жуни кетгунча ялади. Оғриқ қолмади. Бу орада тонг отиб Бойсунтов чўққиларига заррин нур қадалди.

Қопқон ортида одам борлиги, у яқин орада ё мил-

тиқ, ё таёқ кўтариб келишини билган она қоплон ини томон қопқонни судраб жўнади. Оғриқ зўрайганидан ҳар икки қадамда тўхтаб, ғазаб билан орқасига эгилар, ғариллаб қопқонга ёпишар, оёғини ялар, гоҳ фингишиб, гоҳида эса чўзиб-чўзиб наъра тортарди.

Қоплон ғорига етишига бир чақиримча қолганида қоплон икки тош орасига қисилиб қолди. У қопқондаги оёғини олға, чап ва ўннга қанча тортмасин қопқон тошлар орасидан чиқиб кетиш ўрнига мустаҳкам ўрнашиб қолди. Бу ердан чиқиб кетолмаслигини билган она қоплон ноилож ётиб шикастланган оёғини тўхтовсиз ялай бошлади...

Куёш осмон белига келгунга қадар оёғини ялаб ётган қоплон бирдан уч оёқлаб ўрнидан турди. У милтиқ ва одам ҳидини сезганди. Чиндан ҳам этакдаги қалин арчалар орасидан бароқ мўйловли бир овчи елкасига милтиқ осгайича қопқондан хабар олиш учун келаётган эди. Одам ҳиди тобора яқинлашган сари қоплоннинг безовталиги оша бошлади. Мерган қопқон қўйилган ерга келиб, улардан бири ўз жойида йўқлигини кўриши билан ҳушёр тортди. Шартта елкасидаги милтиғини силтаб олиб ўқ сурди-ю, судраб кетилган қопқон изига тушди...

Бир вақт она қоплоннинг кўзи тумандаги арчалар орасидан қўштиғли одамга тушиши билан ғазабли пихиллаганича илгари қараб шиддат билан бир отилганди, қопқондаги оёғининг бақувват сариқ томири шартта узилиб, чап оёғи қисилган пружинадек қорнига бориб тармашди. Шу он қочаётган қоплонни кўзи илғаб қолган овчи унга қарата ўқ узди. Болалаш куни яқинлашиб қолган она қоплон ўқ куйдириб кирган ерини яшин тезлигида бир тишлаб, бўкирган ҳолда йиқилиб тушдида, яна ўрнидан туриб уч оёқлаб қочди. Сочма ўқлардан бири унинг ўпкасига, иккинчиси эса қорнидаги дунёга келишини кутиб ётган боласининг умуртқа суягига бориб қадалганди.

Кўзига қоплон териси кўринган овчи қанчалик бу жониворнинг ортидан ҳовлиқиб чопмасин, ахтармасин, уни қайта кўролмади. Ўлжасидан ажралган мерган ҳафсаласи пир бўлиб, қопқонда қолган қоплон оёғини роса томоша қилгач, уни чўнтагига соларкан, пешонасига бир уриб, қопқонни елкасига ташлади-да, пастлаб кетди.

Қорнидаги болалари бевақт типирчилаб қолган қоплон шу қочиш билан инига яқин келиб, бир арча остига кирди-да, ўқ қадалган жойларини дам-бадам ингра-ниб ялаб ётди. Бу орада фалакнинг ранги ўзгарди, оқшом чўкди. Шунда она қоплон ётган еридан вазмин туриб теварагини синчиклаб кузатди. Сўнг чўлоқлана-чўлоқлана ғорига қараб юрди. У ўз ғори оғзида ҳам узоқ турди, атрофга термулди. Кейин инига кирди.

Орадан кўп ўтмай ғордан чиқди. Яна атрофига назар солиб, ётоғига кирди. Зим-зиё инининг тўрига бориб оёқларини чўзинқиратганича ётди. Оёғи ва икки еридан теккан ўқ азобидан гингшиди. Ярим тунда... Кўзларига қон қуйилди. Катталашди, турди, ётди. Яна мунгли инграб турди. Орқасига қаради, шиллиқ пардага ўралган кўзи юмуқ жиш боласини кўрди, яламади, ҳидлади. Яна ётди. Ингранди. Турди, ҳидлади. Шу тариқа она қоплон уч марта ётиб турди. Сўнгра болаларини бир-ма-бир ялаб ғор тўрига бориб ётди.

Шу ётишда тонгга қадар дам олди. Жароҳат оғриқлари бир қадар секинлашди. Аста ўрнидан туриб, чала туғилган болаларини бод-бод ҳидлаб, улар ёнига мажолсизланиброқ чўзилди-да, сутга тўла калта эмчакларини болаларига тўғрилади. Кўкрак излаб тартибсиз типирчилаётган қоплончалар тинчиб қолди. Фақат умуртқа суягига ўқ қадалиб турган охирги туғилган қоплончагина ўзини ўнглаб эма олмади. Туни билан болалари ёнида ётган ярадор қоплон намозшомда емак излаб ўрнидан турди, ғоридан чиқди. Арчазорга тушмоқчи бўлди. Аммо оёғининг калталиги, оғриғи, баданининг икки жойидаги ўқ жароҳатининг зирқиллаб азоб

бериши уни бу йўлдан тўхтатди. Олдингидек ўлжа тутиб еяолмаслигига кўзи етган қоплон жуфттини излаб ғори оғзида наъра тортди. Бир маҳал тун қўйнида мудраётган ўрмоннинг аллақайси бурчагида эркагининг безовтали жавоб овози эшитилди. Шунда она қоплон бўкиришдан тўхтаб, ғори оғзига чўнқайиб ўтирди. Орадан анча вақт ўтгач, ин этагидаги арчалар орасидан қорнига қадар балчиққа ботган баҳайбат ота қоплоннинг кўзлари ёниб кўринди. Эркагини кўрган она қоплон ўрнидан туриб, ўқлоқдек узун думини эркалагансимон ликиллатган ҳолда уни кутиб олди. Арлон қоплон жуфтнинг ёнига келган ерида тўхтаб, унга ҳайроннамо қараб, ҳавони ҳидлади. Она қоплон чўлоқланиб унинг ёнига борди-да, тумшугини ҳидлади, суйканди. Арлон қоплон уни расо ҳидлаб, эркалангач, олдинма-кейин инларига кириб кетишди. Орадан кўп вақт ўтмай инидан чиққан эркак қоплон шиддат билан пастга — арчазорга югургилаб кетди. Хийла вақт ўтгач у нимжон бир чўчқа боласини бўйин томонидан кўндаланг тишлаган ҳолда ғорига кириб келди. Ҳали кўзи очилмаган болаларини чўзилиб ётганича эмизаётган она қоплон ўрнидан туриб, чўчқага ёпиша кетди. Арлон қоплон эса ғор оғзига келиб ётди. Очиққан она қоплон ўлимтикни икки олдинги оёқлари орасига босиб аввал гўштини, кейин суякларини қасир-қусур синдириб еди. Кейин эса кўкрак ахтариб бетоқатланаётган болаларининг ёнига ўтиб ётди.

Кўёш ботиб, борлиқ яна тун пардасига бурканганида ўрнидан турган қоплон ғордан чиқди. Ортидан она қоплон ҳам эргашиди. Улар инлари оғзига чиққанларида пастликларидаги ёна бетда, тўда арчалар биқинида яланғоч бир эшак шувоқни «қуртиллатиб» еяётганлигини кўриб қолишди. Ўлжани кўриб дарҳол ҳужумга шайланган арлон қоплон уловликка ярамай қолганидан эгаси ўрмонга ташлаб кетган қари эшак томон ўмгак-лаб яқинлаша бошлади. Овоз чиқармай арчалар биқинига яқинлашганида тўрт оёгини бир ерга жуфтлаб,

милтиқ ўқидек эшакка ташланди. Эшак охирги бор аянчли ҳанграб, йиқилиб тушди. Шу он қоплон унинг томоғига ёпишди. Бу пайт орқадан шуни кутиб турган она қоплон кела солиб унинг қорнига тармаша кетди...

Орадан йиғирма кун ўтди. Муддатидан олдин тутилган қоплончаларнинг кўзи очилиб, ғори ичида бир-бирини турткилаб ўйнашадиган бўлишди. Бироқ умуртқа суягига ўқ қадалиб турган кенжа қоплончагина қариндошларидай ўйнай олмасди. Ўйнаганда ҳам ётиб, судралиб ўйнарди.

Орадан уч ой ўтди. Она қоплон чўпдек қуриб, нафас олиши оғирлашди, сути қуриди. Болалари эса сутдан кўра гўштга ўч бўлиб, ғорда узоқ туролмай, тез-тез ташқарига чиқадиган бўлишди. Мусаффо ойдин кечаларнинг бирида арлон қоплон кана босган касалманд бир қуённи белидан кўндаланг тишлаб, инига киритиб келди. Буни кўрган қоплончалар ота қоплон оғзига ширага ёпишган пашшадек тармаша кетдилар. Лекин арлон қоплон, оғзида типирчилаётган қуённи ерга қўймай, ғоридан чиқди. Орқасидан болалари, она қоплон ҳам эргашди. Улар ғор устида, атрофи қалин арчалар билан қуршалган текисликдаги қамишзорга ўтдилар. Шундагина арлон қоплон қуённи ерга, болаларининг олдига қўйди.

Қоплон оғзидан қутилган майиб қуён бирдан қийшайиб, қоча бошлади. Ота қоплон югурганича бир сакраб қуённи чийиллатиб таппа босди-да, бўйнига ёпишди. Сўнг белидан тишлаб, қамишлар орасидан унинг ҳаракатини кузатиб турган болалари олдига келтириб ташлади, қуён яна қочди. Шунда у ғариллаб, болаларини қочиб кетаётган қуённи тутиб келишга ундади.

Қоплончалар бирданига ҳужумга ўтишди. Улардан бири ота қоплондек қуённи чийиллатиб тутиб келди. Шундан сўнг қоплончалар отаси кўрсатган ўлжа тутиш усулини такрорлашиб, судралиб қочишга ҳаракат қи-

лаётган нимжон қуённи галма-гал тутиб кела бошлади-лар.

Ғақатгина умуртқасини ўқ майиб қилган қоплонча-гина бу усулни бажаролмади. У ота қоплоннинг қис-тови билан оёқларини жуфт қилиб қуёнга ташланаётган пайтда бели буралиб, йиқилиб қоларди. Шунда арлон қоплон югуриб бориб, бўйнини сал қийшиқ қилганича майиб боласига бирпас термулиб турарди-да, «нега қуённи тута олмаяпсан. Бу ҳолда очликдан ўласан», де-гандек уни тумшуғи билан туртиб, баданини секин-се-кин тишлаб оларди. Упкаси йиринглаб, аҳволи оғирлаш-ган она қоплон бўлса «машқ» майдонининг бир четида узала ётгани ҳолда болаларини кузатиб турарди.

Ниҳоят, ой нурсизланиб, ўрмон мунаввар бўлаётга-нида қоплончалар «машқ»ни тугатдилар. Арлон қоплон аъзойи бадани дабдала бўлган қуённи она қоплон ёнига келтириб ташлади. Аммо она қоплон емади. Ҳатто ёт-ган еридан туришга ҳам мажоли етмади. Шунда арлон қоплон унинг устидан икки-уч бор эркалангансимон сак-раб ўтди. У турди... Бу ҳол тўрт кун давом этди. Тўрт қуён уларга ем бўлди. «Машқ»нинг бешинчи куни бир ерга тўда бўлган қоплонлар бир-бирларининг тумшуқ-ларини тумшуқларига қўйиб бот-бот ҳидлашди. Сўнг ота қоплон болаларини қорнидан туртиб-туртиб, гўё: «Боринглар энди, ўз кунларингни ўзларинг кўринглар», дегандек уларни ўрмонга қувиб юборди. Қоплон бола-лари бир оз қайсарлик қилиб ота-оналари бағридан узоқлашар эканлар, орқаларига қарай-қарай ўрмонга кириб кўздан ғойиб бўлдилар...

Ота-оналари бағридан ноилож ажралган қоплонча-лар ўрмоннинг хилват жойлари бўйлаб чопиб кетдилар. Бечора майиб қоплонча эса бир озгина қориндошларига эргашиб юра олди. Кейин уларни йўқотиб, ёлғиз қолди.

Қаёққа боришини билмай қолган қоплон орқасига — туғилган ғорига қараб қайтди-да, ҳувиллаб ётган ғорга кириб ётди.

Болаларини мустақил ҳаётга кузатиб қўйган жуфт қоплонлар эса иккинчи томонга йўл олишди. Анча йўлгача жуфтига эргашиб борган она қоплон бирдан беҳолланиб, оёқлари қалтираб қолди. Форига қайтмоқчи бўлди. Лекин дармони етмади. Узини бир арча остига олди. Арча остига яқинлашганда йиқилиб тушди. Оғзидан қон кела бошлади. Оёқларини типирчилата-типирчилата кўзи очиқ ҳолда жон берди-қўйди. Бундан ҳайрон бўлган эркак қоплон унинг чор томонидан гир айланиб, тишлаб тортди, она қоплон турмади. Шунда у жуфтининг бу ўрмондан йўқ бўлганлигини сезиб, бошида чўнқайиб ўтирди ва секин овозда аччиқ-аччиқ бўкирди. Хийлагача мурда бошида ўтирган арлон қоплон ўрнидан туриб орқасига бир қараганича ўрмон тўрига қараб чопиб кетди...

Кунбўйи болаларини арчазордан ахтарган ота қоплон қоронғулик чўкиши билан бўкирди, ўрмон кезди. Ярим тунда болаларини топди. Улар ёнида чўнқайиб ўтирди. Атрофида ўйнашаётган болаларига қараб бир неча бор сирли пихиллади. Бу, унинг «янā биринг қарерда», дегани эди. Сўнг ўрнидан туриб, орқасига қарай-қарай чопди. Ортидан болалари ҳам эргашди. Арлон қоплон болаларини онаси ўлиб ётган ерга бошлаб келди. Қоплончалар қорни шишиб, очиқ кўзларига аллақачонлар ўрмоннинг сариқ чумолилари ёпишиб олган онасини ҳидлаб турткилай бошладилар.. Улар хийла онаси атрофига уймаланиб юргач, бир ёқда болаларини кузатиб турган эркак қоплон аста-секин келиб, жуфтининг бўйни томонидан секин тишлади ва пастга қараб судради. Болалари ҳам унга ёрдамлашди. Улар қоплонни судраб, кичкина бир жарга келтириб ташладилар-да, бўкирганларича кейинги оёқлари билан устига тупроқ ота бошладилар. Улар она қоплонни енгил-елпи кўмганларидан сўнггина ота қоплон бир томонга, болалари эса иккинчи томонга секин-секин чопиб кетиб қолишди...

Майиб қоплон оч қолганлигидан гор бўйлаб титилиб ётган оплоқ суякларни иштаҳа билан чайнади. Суяклар унга икки кун овқат бўлди. Учинчи кун кечаси очиқиб горни тарк этди. Ота-онаси юрган йўллар билан арча-зорга йўналди. Қаршисида ота-онаси гўштини еган, ўша арча ёнидаги эшакнинг суякларига дуч келди. Унинг устихонларида тош-метин бўлиб қолган томирларни тортқилаб еди-да, қорни тўймай яна пастга қараб кетди.

У ой чиққан пайтда ўрмонзорнинг ўртасидаги қўриқ биқинидан ўтаётиб, балчиқда юрган чўчқаларга дуч келди. Ташланди. Лекин чўчқаларнинг бирига етаман деган ерида бели буралиб, бўкирганича йиқилиб қолди. Ғазаб билан белини тишлади.

Чўчқалар эса чийиллашиб қочиб кетишди. Шундан кейин у бирор жониворга дуч келмади.

Очлик ва ўқ азобидан силласи қуриб бораётган қоплон ўрмон қўйнидан ҳеч нарса топиб еяолмагач, ота-онаси қўрқадиган қишлоқ бошидаги ўрмонга қараб юриш қилди...

Кеч пайт ўрмон оралаб қишлоққа яқинлашганида, ит ва одамлар овозини эшитиб тўхтади. Орқасига қайтмоқчи бўлди. Аммо ўрмондан овқат топиб еёлмаслигига ишонган жароҳатли қоплон қишлоққа кириб боришга жазм қилди. У ўрмонни ортда қолдириб, биринчи бор ялангликка чиқди. Шу он унинг кўзи қишлоқнинг шундоқ бошидаги унча катта бўлмаган тепаликда давра қуриб гурунглашиб ўтирган одамларни, уларнинг ёнида бир-бири билан таллашиб ўйнашаётган итларга тушди. Тўхтади. У тепаликдаги икки оломон одам ва итлардан қўрқиб, ўрмонга кирди. Яна чиқди. Шу пайт итлар уни кўриб қолиши билан вовуллашиб, қоплон томон шиддат билан отилдилар. Аммо мажруҳ қоплонча бор кучини йиғиб улардан қочиб қутулди. У яна ўлжа излаб ўрмон ичига кириб кетди...

ДОВОНДА

Ҳарбий хизматдан бўшаб уйга қайтдим. Узоқ йўл юриб, районим ўнгиридаги бекатга келиб тўхтаган автобусдан тушдим. Тушишим билан соғинч кўзларим юртим бошида шимол айнигидек қишки уйқуга чўмган чўнг ўмровли тоққа тушди. Унинг шундай пойида эса томларига қадар қор босган она қишлоғим ажиб бир гўзаллик билан кўринди. Шу тобда учиб боргум, теваригини қуршаб турган қорли арчаларни, муз совути кийган харсангтошларни қучгим келди. Аммо, шаҳар марказидан беш чақиримча узоқда бўлган қишлоқ йўлини аллақачонлар қор босган, у ёққа баҳоргача машина юрмайди.

Начора, шаҳар марказидаги алоқа бўлимига кириб, қишлоққа — уйимизга телефон қилдим. Бораётганлигимни айтиб, йўлга от олиб чиқишларини тайинладим. Ҳаво совуб, изғиринли кеч бўлаётганлигига ҳам қарамай, чемоданимни кўтариб йўлга тушдим...

Шаҳар чегарасидан чиқишим билан ўрмонга оралдим. Қор қўйнида мудраётган арчазорда шундай осудликки, оёғим остида «ғарч-ғурч» қилаётган қор овоздан бошқа безовталиқ эшитилмайди.

Қалин ўрмон қўйнидан ўтувчи торгина сўқмоқ йўл орқали манзилнинг ярмини босиб, қишлоқ довоғига кўтарилган еримда, қаршимда довон ортидан бўри увиллади. Унинг овозини ҳам соғинган эканман, қувониб кетдим. Шу тобда ўрмонзор янада гўзал ва янада сеҳрли бир дунё бўлиб кўринди менга. Илгарилаб борганим тари бўрининг қисқа-қисқа увиллаши тобора яқинлаша бошлади. Бояги қувончим ўрнини энди кўрқинч эгаллай бошлади. Чемоданимдан совғага олган ов пичоғини қўлга олиб, йўлимда давом этавердим.

Довонга чиққан еримда, шохларини қор энкайтириб турган тўда арчалар орасида баҳайбат бўри кўринди. Арчалар остида туртиниб, қуён излаб юрганлигиданми,

хумдек боши ва ёлдор елкаси оппоқ қор эди. Бўрининг катта-катта бежо кўзлари менга қадалгани ҳамоно у кейинги оёқлари билан қор тирнаб ғириллади-да, бирдан тишларини шақиллатганича бўйнини чўзинқиратиб менга қараб югурди.

Шу он қўлимдаги вазмин чамадонни ташлаб, ёнимдаги арчага чиқиб кетганлигимни билмай қолдим. Чилладан масиққан бўри шинелимнинг ўнгиридан тишлаб тортишига оз қолди. Ниятига ета олмаган ёвуз нима қилишини билмай, мен чиққан арчага бақувват оёқларини тираб, танасини ғингшиб тирнай бошлади.

Бу пайт қор учқунлаб ўрмонга оқшом чўка бошлади. Довон чўққисини қалин туман қоплади. Менга иштаҳаси баланд бўлган бўрининг кўзлари янада ваҳималироқ ёна бошлади. Бир вақт ҳамон арча танасини ғингшиб тирнаётган бўри арча остидан чиқди. Бошини хиёл қийшиқ қилиб менга қаради, сўнг негадир арча теварагида югуриб айлана бошлади.

Нима бўлар экан деб арчани силкитдим. Арча шохларидан қор «шувиллаб» устига тўкилди. У бир сесканиб орқага тисарилди. Менга қаради. Ириллади. Жағини шиддатлироқ шақиллатди. Қоронғи қуюқлашиб қор тезлашган сари ўзини янада эркин сеза бошлаган бўри, арча атрофидан гир айланиб ер тирнар, ўткир тирноқлари остида лўнда-лўнда бўлиб отилаётган нам қорни ғазаб билан бориб тишларди.

Шу алпозда унинг қон тўлган ёввойи кўзлари қорга кўмилиб турган чарм чамадонимга тушиб қолди-да, унга ғариллаб ёпиша кетди. Тишлаб, силкиб торта бошлади. Чамадон йиртилди, ичидаги совға-саломларим қор устига титилди.

Чамадон ичида озгина колбаса ҳам бор эди. Бўри уни очкўзлик билан еб олди-ю, менга қаради, узун тилини чиқариб, лабини ялади. Сўнг яна ахтариниб қизилранг совунимни бир тишлади. Мазаси ёқмади шекилли, орзидан чиқариб ташлаши билан узун тумшуғини муз

заррачалари ёпишиб турган олдинги оёғига қайта-қайта ишқаб пишқирди. Сўнгра яна бир бор арчани айланиб ўтди-ю, қор устида тўзғиб ётган онамга совға олган рўмолни оёқлари остига олди, тишлаб йирта бошлади.

Буни кўриб аъзойи баданим қақшади. Совуқ ҳам кучини кўрсата бошлади. Қўлим, баданим ҳеч нарсани сезмайдиган даражада музлай бошлади. Қишлоғимга келган ерда музлаб, бўрига ем бўламанми, деб ўйладим-у, шинелимни ечдим. Оstdаги рақибим турган арча шохига тушиб, ҳамон рўмол билан ўйнашаётган бўрининг бошига шинелимни ташладим. Шинел бўрининг бошига қопланиши билан ўзимни унинг устига отдим. Таппа йиқилган бўрининг елкасига миниб, шинел аралаш чап қўлим билан бўйнини букканимча, ўнг қўлим билан ач биқинига пичоқ санча кетдим. Бўри аввал ғириллади, кейин чинқира бошлади... Унинг биқинига қанча пичоқ санчганимни билмайман, бир вақт ўзини ўнглаб ололмаган ёвуз қонга бўялиб жим бўлди... Устидан тушиб, гангиганим ҳолда икки қадам юргандим, чап оёғим қаттиқ оғриб, ўтириб қолдим. Қарасам, оёғимга ўзим пичоқ санчиб олган эканман. Қон тирқираб оқяпти. Кўз олдим қоронғилаша бошлади. Шу пайт пастдан от кишнади. Базўр ўрнимдан турдим. Қарасам, отам. Югуриб бормоқчи бўлдим, лекин бўлмади. «Тезроқ келинг» дедим-у, эсимни йўқотдим...

Хушга келсам, уйда ётибман. Бошимда онам, атрофимда қишлоқдошларим парвона бўлиб ўтиришибди.

МУНДАРИЖА

УРИКЗОРДА	3
УЗИНИ ОТГАН АЙИҚ	6
ДУЛ УРГАН ТУРНА	9
СУҒУР	11
ҚАЙТИШ	13
ТАБИАТ ШАЙДОСИ	16
УЛЖА АРИЛАР	19
ЕМОН ОШНА	21
ЎТКИРНИНГ БОБОСИ	24
ХАНДАҚ АСИРИ	28
ҚОПЛОН ВА ҚОПЛОНЧАЛАР	32
ДОВОНДА	41

Н 79

Исмат Норбоев

Тоғ сўқмоқларида. Ҳикоялар. Т. «Ёш гвардия», 1983.— 48 б.

Нарбаев И. Горная тропа.

У32

На узбекском языке

И. НАРБАЕВ

ГОРНАЯ ТРОПА

Редактор Тўлқин
Рассом О. Восихонов
Расмлар редактори Х. Раҳматуллаев
Техн. редактор Г. Аҳмадждонова
Корректор С. Сайдалимов

ИБ № 1247

Босмахонага берилди 23.01.1983 й. Босишга рухсат этилди 11.04.1983 й. Р—18063 Формати 70×108¹/₃₂. 1-босма қоғозга «Литературная» гарнитурда юқори босма усулида босилди. Босма листи 1,5. Шартли босма листи 2,1. Тиражи 15000. Нашр листи 1,78. Буюртма № 141. Шартнома № 150—82. Ваҳоси 5 т.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Еш гвардия» нашриёти. Тошкент. 700129, Навоий кўчаси, 30. Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмахонаси. «Правда Востока» кўчаси, 26.

**«Ёш гвардия» нашриёти
«Ёш авторлар билан ишлаш» бўлими қуйидаги
китобларни нашр этди:**

Ҳамроқул Ризо
ЗАНГОРИ ДАРЁ
Шеърлар

Умида Абдуазимова
СЕВИЛГАНДА
Шеърлар

Исмоил Тўлаков
ТУРҒАЙ
Шеърлар

Р. Мирҳайдаров
ҚУДУҚ
Ҳикоялар